

Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığında "Kitabi-Dədə Qorqud" ədəbi irsi

Nərmin Kərimli,
Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının magistrantı
E-mail: narmin.kerimli.93@mail.ru

Hər bir xalqın tarixində elə hadisələr, elə dəyərlər olur ki, üzərindən nə qədər rüzgarlar əsə də, mənası, qiyməti azalmır, hər yeni nəsil ona zamanın reallıqları baxımından yenidən nəzər salır, öz dövrünün meyarları mövqeyindən yenidən qiymət verir. Mədəniyyət, mənəviyyət tariximizdə bu cür ədəbi dəyərlərdən biri, bəlkə də birincisi "Kitabi-Dədə Qorqud" eposudur (1).

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı türk əxlaq və qanunlarının, inancının, qəhrəmanlıqlarının bəhs olunduğu əsər kimi ədəbiyyatımızın təməl daşlarından birini təşkil edir. Ədəbiyyatımızın qədim və qiymətli incilərindən sayılan epos onu yaratmış xalqın mənəvi zənginliyinin, on beş əsr əvvəlki dilinin, geniş dünyagörüşünün, dərin ədəbi-bədii təfəkkürünün, yüksək səviyyədə müdrikiyinin məhsuludur. "Kitabi-Dədə Qorqud" ümumtürk ədəbi əhəmiyyətə malik möhtəşəm söz ensiklopediyasıdır.

Xalqımızın tarixi və bədii dəyəri sayılan bu möhtəşəm milli abidə mədəniyyətimizin əhəmiyyətli mövzularını ehtiva etdiyindən ən erkən dövrlərdən bu günə qədər təsviri sənətimizdə sənətkarların müraciət ünvanına çevrilib. "Kitabi-Dədə Qorqud"un görkəmli tədqiqatçısı Tofiq Hacıyev haqlı olaraq yazır ki: "Qədim adətlərimizi, maddi və mənəvi mədəniyyətimizin tarixini öyrənmək üçün "Dədə Qorqud kitabı"na dönə-dönə qayıtmaq lazımdır". Milli eposumuz hələ iyirmi iki yaşından etibarən rəssam Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığına ilham qaynağı olmuşdur. Bu yaşda belə məsuliyyətli işin öhdəsindən gələ bilmək bacarığı onun mənbələrdən əldə etdiyi bilgilerlə bağlı idi. Fərqli sənətkarların yaradıcılığında müxtəlif üslublarda və texnikalarda əks olunmuş bu möhtəşəm əsər hərtərəfli öyrənilməsi, daha dərinlərdən dərkini nəticəsində sənətkarın sənət dünyasıyla qovuşaraq yeni nəfəs qazanır.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının rəssamın fırçasında canlandırılması, mahiyyətinin açılması qorqudsünaslıqda yeni mərhələ kimi qiymətləndirilə bilər. Onun yaradıcılığında "Kitabi-Dədə Qorqud"u dönüşlə birlikdə, bütün standartlardan və şablonlardan arınmış şəkildə yanaşmayla qovuşaraq xalqımızın yüksək milli-mənəvi dəyərlərini yenidən dirçəldir. "Gəlimli, gedimli dünya", "Dədə Qorqudun elçiliyə getməsi" ("Dəli Qarcarın Dədə Qorquda əl qaldırması"), "Oğuz elinin bir günü", "Təpəgözün dünyaya gəlməsi", "Qazan xanın evinin yağmalanması" və "Qazan xanın səfərə çıxması" miniatürləri öz vahid üslub birliyi, dolğun və mürəkkəb kompozisiya quruluşu, zəngin rəng palitrası ilə sənətsevərləri xoş duyğularla heyrləndirməyi bacarır. Bu əsərlərdə xalqımıza xas azadlıqsevərlik, mərdlik, cəsarət kimi milli xüsusiyyətlər heyratəmiz bədii təsvir dili ilə tərənnüm olunur. Qeyd edək ki, dastanın zəngin və tükənməz fəlsəfi məzmunu, ölməz obrazlar qalereyası rəssamın yaradıcılığında yeni axtarışlar və bədii tapıntı-

lar üçün geniş imkanlar açmışdır.

Fəxrəddin 1984-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Əlyazmalar İnstitutunda rəssam işlədiyi vaxt "Kitabi-Dədə Qorqud"un Bakı nüsxəsi hazırlanırdı. Dastana qədim miniatür üslubunda çəkdiyi rəsmlər onun milli incəsənətimizin tarixini gözəl bildiyindən xəbər verir. Ümumiyyətlə, "Dədə Qorqud" dastanı, epos qəhrəmanları heç vaxt onun rəssam təxəyyülündən kənarda qalmamışdır (5).

Tarixin dərinliklərindən gələn və türk yaşantısının, demək olar ki, aynası kimi formalaşan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığında milli köklərə əsaslanaraq mənəviyyatımızı, milli zövqümüzü, ruhumuzu, ənənələrimizi və qəhrəmanlığımızı əks etdirir. Dədə Qorqud irsini dərinlərdən öyrənən və araşdıran sənətkarımız böyük əmək nəticəsində 50-dən çox eskizdən on bir irihəcmli kompozisiyanı tamamlamış, onlardan altısını yağlı boya ilə kətan üzərində işləmişdir. "Kitabi-Dədə Qorqud" ədəbi irsinin ruhunu yaxşı duyan sənətkar cəsarətli improvizə ilə konkret bədii lövhələr yaratmış, hər şeydən əvvəl bu böyük söz xəzinəsinə öz məhəbbətini əks etdirə bilmişdir.

F.Məmmədvaliyevin Dədə Qorqud bədii irsinə həsr etdiyi əsərlərə maraq hər zaman böyük olub. Belə ki, professor, görkəmli alman türkoloq-alimi N.Əhməd Şimidenin İstanbulda nəşr olunan nüfuzlu türk dünyası "Tarix" dərgisinin aralıq 1996-cı il tarixli 120-ci sayında (dekabr, 1996) işıq üzü görən "Korkut evreninindən mesajlar" adlı irihəcmli yazısına "Dədə Qorqud silsiləsi"ndən altı rəsm əsəri daxil edib. Əlbəttə, ümumən qədim türk tarixi və toplumlarından danışan müəllifin məqalədə yalnız Azərbaycan rəssamının "Dədə Qorqud silsiləsindən" bəhrələnməsi təsadüfi deyil.

"Salur Qazanın evinin yağmalanması" dastanın ən maraqlı və mərdlik, cəsarət, qorxmazlıq, düşməne nifrət, düşməni qarşısında əyilməzlik kimi xüsusiyyətlərin canlandırıldığı böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik boylarından. Rəssamın eyniadlı miniatüründə elin, obanın, ailənin müdafiəsinin vacibliyini vurğulayan, milli məlik şüurunu tərənnüm edən kompozisiya qurulub. İstifadə olunmuş hər bir fiqur və detal öz məqsədinə xidmət edir. Şaquli kompozisiya seçiminin özü belə, təsvirə hakim dinamika və ekspressiyanın təsir gücünü artırmaq üçün vacib rol oynayır. Lövhədə "Salur Qazanın evinin yağmalanması" boyunun ən gərgin anını göstərməklə el-obanı yağılardan, qara donlu, sası dinli azgün kafirlərdən qorumağın mühümlüyündən bəhs olunur. Rəngləri mahirənə tərzdə nəfis çalarlarla işlənmiş kompozisiya rəssamın zəngin palitrasını və gözəl rəng duyumunu bir daha təsdiqləyir.

"Qazan xanın evinin yağmalanması" əsəri digər lövhələrdə də izlənilən qeyri-adi ekspressiya ilə zəngindir. Rəssamın hadisəyə ba-

xışındakı yüksək bədii-estetik tutumlu məziyyəti, heç şübhəsiz, həm də eposun dayışkan hadisələrinin axıcılığına duyulması dinamika qatqısı şərtləndirib. Əsərlərin zahiri aldadıcı xarakterinin arxasında, heç şübhəsiz, gənc rəssamın nümayiş etdirdiyi yüksək sənətkarlıq durur. Əslində, onların ilqim kimi qəbul olunması müəllifin

kompozisiyalara daxil etdiyi və hər biri etnoqrafik-tarixi dəqiqliyə tapınan müxtəlif detalların bir-birinə çox qəribə bir görkəmdə "arxa" durması, əlaqəli görünməsindən keçir. Bu şaquli kompozisiyaların hər birinin ciddi çərçivə əhatəsində qalmayıb gah sağdan, gah da soldan səhifəyə "çıxışı", süjetin daxili tutumunu onun məzmununu şərh edəcək düzbucaqlı kiçik sahələrin ayrılması da rəssamın klassik miniatur sənətimizin bədii ənənələrindən yaradıcılıqla istifadəsinin göstəricisidir. Eposun maraqlı əhvalatlarından sayılan "Salur Qazanın evinin yağmalanması" süjetinə çəkilmiş iki əsərdə qeyd etdiyimiz bədii məziyyətləri görmək mümkündür... (2, səh. 77-78).

Milli varlığımızın ulu qaynağından bəhrələnən digər kompozisiya "Qazan xanın səfərə çıxması" miniaturüdür. Əsərdə Salur Qazan və oğuz igidlərinin ova hazırlaşmasından qaynaqlanan hərəkət və həyəcan hakimdir. Fonda oğuz türklərinin yurdunun və maddi-mənəvi mədəniyyət nümunələrinin təsvirini verməklə rəssam zəngin kultura sahib olduğumuzu bir daha təsdiqləyir. Kompozisiyanın ən maraqlı detallı qayaların arxasında gizlənərək igidlərin getməsinə gözləyən Şöklü Məliyin qara geyimli adamının lövhənin aşağı qismində verilməsidir. Oğuzlar izləndiklərindən xəbərsizsə də, tamaşaçı arxası ona olan kafirlərin casusunu və baş verənləri bütün detalları ilə görə bilir.

Kompozisiyanı təşkil edən hər bir detalın çox tutumlu məzmun-rəmz daşıyıcılığı qarşılığında onun cəlbediciliyi ilə yanaşı, həm də düşündürücü qaynağa çevrilməsi birmənalıdır. Bu yerdə türk dünyasının özünəməxsus inanclarının, eləcə də indi çoxu muzey saxlanclarının malına çevrilmiş dekorativ-təbii sənət nümunələrinin uğurla kompozisiyaya daxil edildiyini vurğulamaqla onların oxucu-tamaşaçı düşüncələrini qanadlandırmaq gücündə olduğunu qeyd etmək istərdik. Fəxrəddin Məmmədvaliyevin yaradıcılığı da sözün əsl mənasında miniatur sənətini bütün dünyada Azərbaycan xalqının milli tanınma nişanına çevirən sələflərinin ənənələrini layiqincə davam etdirməsinin ifadəsidir desək, həqiqəti söyləmiş olarıq. Kompozisiya biçimi qədim miniaturların bədii prinsipləri ilə anım yarıdan bu əsərin hər detailının ümumi siluetində ənənədəngəlmə şaşırıcı axıcılıq və ifadəlilik duyulur. Onun rəng həllindəki qədim bədii prinsiplərlə gerçəkçi sənətin tələblərinin qovşağından əldə olunan lakonikliklə yumşaqlığın

vəhdətini özündə yaşadan bədii görüntü bütünlükdə təsviri sənətimiz üçün yeni ola biləcək özünəməxsus bir nəticədir (2, səh. 79).

"Oğuz elinin bir günü" adlı miniaturda geniş panoramda soykökümüzlə bağlı keçmiş tarixi, adət-ənənələri, inam və görüşləri, oturmaq həyatı bədii şəkildə öz əksini tapmışdır. Dolğun məzmunu sahib kompozisiyanın mərkəzində buğa ilə güləşən igid təsvir olunub. Pannoda "səpələnmiş" fiqurların hər birinin müəyyən işlə məşğulluqları xalqımızın tarixi keçmişinin qədim izlərini müəyyən etməyə imkan verir. Təsvir olunanlardan kimisi milli musiqi alətlərimizdə musiqi ifa edir və rəqs edir, kimisi dini inanclarımızın tələblərini yerinə yetirərək namaz qılır və qurban kəsir, kimisi də silahlarına qurşanaraq hər an döyüşə getməyə, şanlı tariximizi yazmağa hazırdır. "Oğuz elinin bir günü" kompozisiyasında F.Məmmədvaliyev möhkəm milli köklərə və qüvvətli mənəvi dəyərlərə malik bir xalqın oturuşmuş həyat tərzini və qəhrəmanlıq ruhunu əks etdirə bilmişdir. Əsərdə digər miniaturlarda olduğu kimi misilsiz kolorit ustasının ifadə orijinallığı, rəng əlvanlığı, kompozisiya bitkinliyi diqqətçəkən olub inandırıcı təəssürat yaradır.

"Gəlimli-gedimli dünya" illüstrasiyasında oğuzların matəm günü və ölümün oğuz elində doğurduğu təəssüratlar təsvirə daşınıb. Burada sənətkar payız fəslini seçərək kompozisiyada rəmzi ağaclarla dəvə üzərində aparılan cənəzin məntiqi bağlılığını qeyd etməklə mövzunun təsir gücünü və dramatikliyini artırıb. Miniaturdakı bütün fiqur və detallar ümumi kompozisiyanın məzmununa tabedir. İllüstrasiyada faciəli mühit süjetin ümumi ruhuna uyğun şəkildə, obrazların zahiri görkəmində də nəzərə alınıb. Baş verənləri izləyən el ağsaqqalı Dədə Qorqud qədim türk yazılı qaynağı Orxon-Yenisey abidələri və oğuz igidlərinin əhatəsində təsvir olunub. Qeyd etmək mütləqdir ki, F.Məmmədvaliyevin özünəməxsus manerası, hər xırda detal üzərində xüsusi diqqətlə işləməsi, böyük dəqiqliklə maddi-mənəvi nümunələri təsvir etməsi, milli özünəməxsusluğumuzu vurğulaması onun kompozisiyalarına təkrar edilməz ruh verir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" boyları içərisində qədim mifologiya ilə bağlı süjetlər və obrazların verildiyi "Təpəgözün dünyaya gəlməsi" kompozisiyası digər miniaturlardan mistik ab-havası ilə seçilir. Sarı Çobanın heyvətli baxışlarının möhürləndiyi Təpəgözün doğulma səhnəsinin istedadlı sənətkarın fantastik dünyagörüşünə əsaslanan təbiət motivləri, par-par parıldayan ət toplusu və qanadlı pəri qızlarının təsviri ilə yaradılan ecazkar mühit mövzu ilə səsləşir. Bütün silsiləyə hakim olan parlaq və canlı rəng palitrası emosional təsir gücünü daha da qüvvətləndirərək süjetlə səsləşir. Digər miniatur-illüstrasiyalardan seçilən bu qeyri-adi kompozisiyada yerləşdirilmiş hər bir element bəhs edilən boyun mahiyyətinin açıqlanmasına xidmət göstərir.

"Dədə Qorqudun elçiliyə getməsi" ("Dəli Qarcarın Dədə Qorquda əl qaldırması") lövhəsində yüksək bəşəri ideallar tərənnümçüsü, el ağsaqqalı və ozanı Dədə Qorqudun Dəli Qarcarın bacısı Banıçayəyi Bamsı Beyrək üçün istəməyə getdiyi səhnə canlandırılıb. Miniaturda Dədə Qorquda qızın qardaşı tərəfindən hücumu və Dəli Qarcarın əlinin yuxarıda asılı qaldığı kulminasiya anı olduqca ekspressiv təəssürat yaradır. Ecazkar mühitdə təsvirlənmiş Dəli Qarcarın arxasının tamaşaçıya tərəf olması və üzünün görünməməsi kompozisiyanın maraqlı gücünü artırır.

Simvolik məna daşıyan fiqur və elementlər məqsədmüvafiq biçimdə əsərin bədii həllində mühüm rol oynayır. Belə ki, vahid üslubun hökm sürdüyü təsvirlərdə tez-tez rastlaşdığımız "göy üzünə

dirənmiş" alaqlar, dastanda üzünün uğuru vurğulanan qurd, "Orxon-Yenisey" yazılı abidələri və s. maddi-mənəvi nümunələr yüksək bədii sənət metodu ilə işlənilmə xüsusiyyətlərinə malik olaraq əsas süjetin nəqlini ləngitmir, əksinə, kompozisiyanı zənginləşdirməyə xidmət edir. Bədii cəhətdən kamil lövhələrdən ibarət "Kitabi-Dədə Qorqud" seriyası özünün bədii ifadə vasitələrinə – kompozisiya və rəng həllinə, məna və məzmun xüsusiyyətlərinə görə daha çox maraqlıdır. Bu kompozisiyalarda ənənəyə bağlılıq ideyası, milli kolorit varisliyi və miniatur üslubunun özünəməxsus zərgər ornamentallığı böyük məharətlə işlənilib. Rəssamın dastanın xarakterik epizodlarına çəkdiyi lövhələri maraqlı kompozisiya tapıntıları, palitrası, ifadəliliyi ilə yadda qalır. Tarixi-etnoqrafik motivlərə, oğuz ellərinin keçmiş xalq sənətindən götürülmüş geyim, məişət əşyaları, müxtəlif rəmzi elementlərə əsaslanan rəsmlər deməyə imkan verir ki, bu miniaturlar kitab illüstrasiyası sahəsində əvəz edilməz sənət nümunələridir. Oğuz türklərinin milli ənənələrini özündə əks etdirən qiymətli folklor abidəsi "Kitabi-Dədə Qorqud" F.Məmmədvaliyevin fırçasından keçərək yenidən tarix səhnəsindəki öz layiqli yerinə qovuşur. Sənətkarın ifadəli, parlaq, yenilik tərəvəti ilə, ən başlıcası – fərdi cizgilərlə aşılanaq miniatur-illüstrasiyalar təsvir dili etibarilə ahəngdardır, geniş diapazona malikdir, nəhayət, yaddaqalandır. Göstərilən məziyyətlər bir daha təsdiqləyir ki, milli tərəvətinə daim qoruyan bu nəfis səpkili silsilə zamanının, bu günün və gələcəyin ən dəyərli nümunələri sırasındadır.

Eston dilində nəşr olunan "Kitabi-Dədə Qorqud" boylarına F.Məmmədvaliyevin çəkdiyi 6 illüstrasiya kitabın səhifələrini və üz qabığını bəzəyir. Dastanın məzmununun obrazlı ifadəsi olan miniaturlar xarici ölkə oxucularını milli köklər üzərində püxtələşən çağdaş təsviri sənətimizin nümunələriylə tanışlığına vasitəçi rolunu oynayır. Əlbəttə, milli şüurumuzun bədii əksi kimi qiymətləndirdiyimiz təsvirlərin bütün bu keyfiyyətlərə sahiblənməklə iftixar mənbəyimizə çevrilməsi əbəsdən deyil.

Bütün türk dünyasına məxsus "Kitabi-Dədə Qorqud" eposunu yeni improvizə ilə topluma təqdim edən rəssam dastanın 1300 illiyi münasibətilə Əlyazmalar İnstitutunda təşkil olunan sərgidə yağlı boya ilə işlənmiş 6 tablosunu nümayiş etdirmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun direktor müavini, filoloq alim Məmməd Adilov "Dədə Qorqud – 1300" sərgisindən danışarkən gənc sənətkar haqqında bunları qeyd edir: "Fəxrəddin Məmmədvaliyev, ümumiyyətlə, rəssamlıqda qorqudşünaslıq üzrə xeyli eskiz çəkib. Gənc rəssamın Dədə Qorqu-

dun müasirlərinin zahiri görünüşü, geyimi, ayaqqabıları, baş örtüyü, əlbisəsi haqqında topladığı məlumatlar əsasında yaratdığı eskizlər sonralar onun dastanın boylarına həsr etdiyi yağlı boya ilə kətan üzərində 6 miniatur rəsm əsərinin çəkilməsində istifadə edilmişdir. F.Seyfəddinoğlunun sərgidə nümayiş etdirilən əsərləri təsviri sənətdə qorqudşünaslıqla bağlı qiymətli mənbə kimi dəyərləndirilə bilər".

BMT-nin İnkişaf Proqramının "Azərbaycanın mədəni irsinin qorunması" texniki yardım çərçivəsində 1999-cu ildə Bakıda dastanın 1300 illiyi münasibətilə nəşr edilmiş "Dədə Qorqud" adlı bülletəndə Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı, görkəmli miniaturçu-rəssam, Şəhriyarın əsərlərinə həsr etdiyi rəsmlərlə Güney Azərbaycanda da tanınan Fəxrəddin Əliyev və Fəxrəddin Məmmədvaliyev Dədə Qorqud motivlərində çəkdiyi əsərlər öz əksini tapmışdır.

Bəlli olduğu kimi, xalqımızın ölməz abidəsi olan dastanın əsrlərdən əsrlərə, nəsilən-nəslə adlayaraq dövrümüzdə qədər gəlib çatması onun qəhrəmanlıq məzmununa bərabər şücaətdir. Bundan sonra bizə düşən əsas vəzifə bənzərsiz dil yadigarımızı gələcək nəsillərə düzgün aşılamaqdır. Mədəniyyət xəzinəmiz "Kitabi-Dədə Qorqud" üçün F.Məmmədvaliyevin ərsəyə gətirdiyi miniatur-illüstrasiyalar milli varlığımızın təbliği və tanınması yolunda vacib addımlardan sayılmalıdır. Bu yerdə xalq yazıçısı Anarın bu sözlərini xatırlamaq məqsədəuyğun olardı: "Hər hansı xalq – ədəbi irsi nə qədər zəngin olsa da, bir və ya iki əsas kitab, təməl kitab, ana kitab malikdir. Belə baş kitab xalqın varlığını əks etdirir. Azərbaycan xalqının şah əsəri, ana kitabı "Dədə Qorqud" dastanıdır".

Fəxrəddin Məmmədvaliyev belə bir ulu qaynağı mənəvi qidaya çevirməklə təsviri sənətimizə təzə ruh, yaşam verən, yeni nəsilə milli mənlilik şüurunun yaranması, möhkəmlənməsi və inkişafı üçün mənəvi-ideoloji baza yaratmağa nail olan əsərlər meydana gətirmişdir. Fırça ustası "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının mötəbərliyini dolğun bədii manera ilə əks etdirməklə bir növ öz sənətinin də dərinliyi, zənginliyi barədə yeni söz demişdir. Danılmaz həqiqətdir ki, Fəxrəddinin türkdilli xalqların, ilk növbədə Azərbaycan türklərinin mənəvi sərvəti olan bu möhtəşəm tarixi salnamənin motivləri əsasında çəkdiyi eskizlər və əsərlər qorqudşünaslığımızı zənginləşdirən qiymətli sənət əsərləridir. Beləliklə, bu zəngin ədəbi irsin dərin tədqiqinə və təbliğinə bu gün də duyulan mənəvi ehtiyac ölməz eposun şanlı tariximizin və mədəniyyətimizin təmsilçisi kimi çətin və şərəfli işdə canlı müasirimiz olduğunu bir daha sübut edir. ♦

Ədəbiyyat:

1. Abbasov İlham. "Kitabi-Dədə Qorqud"un söz dünyası" monoqrafiyası. Bakı-2007, səh. 3-10.
2. Əliyev Ziyadxan. Fəxrəddin Seyfəddinoğlu (Məmmədvaliyev). Çağdaş rəssamlığımızın fenomeni. Bakı-2012.
3. Əliyev Ziyadxan. "Türk ata minincə". Xalq Cəbhəsi-2014. 4 noyabr, səh. 14.
4. Güldəstə. "İslamiyyətə qovuşan türk dünyası". İncəsənət. 1993. 16 yanvar.
5. Həsənzadə Tahirə. "Fəxrəddinin Dədə Qorqud dünyası". Mədəniyyət, 16-17 mart 2000, səh.

Резюме

В этой статье рассказывается о влиянии "Китаби-Дедэ Горгуд" на творчество Фахраддина Мамедвалиева.

Ключевые слова: Китаби-Дедэ Горгуд, национальный, миниатюрный, сага, художественный, характер, живопись.

Summary

In this article, influence of "Kitabi-Dada Gorgud" on Fakhraddin Mammadvaliev's creative work has been talked about.

Key words: Kitabi-Dada Gorgud, national, miniature, saga, artistic, character, painting.